

Медиатаълим Технологиялари Асосида Бошланғич Синф Ўқувчиларининг Маънавий Тарбиясини Шакллантиришнинг Педагогик Хусусиятлари

Тўраева Маъмура Фазлиддиновна

Осиё халқаро университети “Педагогика ва психология” мутахассислиги магистри

Аннотация: Тараққиётининг янги босқичида шахс, жамият ва давлат ҳаётида муҳим ўрин тутувчи маънавий асосий масалалардан бири ҳисобланади. Бунда маънавий шахс тарбиясида, жамиятнинг ижтимоий муҳитида ва давлатнинг стратегик тараққиётида асосий ўрин тутиши ҳақида сўз боради. Шунингдек бошланғич таълим тизимида «Тарбия» фанини ўқитишнинг йўлга қўйилиши, «Она тили ва ўқиш саводхонлиги», «Технология», «Табиий фан», фанларидаги мавзулар ёшларни бошланғич синфдан бошлаб турли маънавий таҳдидларга қарши ҳар томонлама кучли курашиш маънавий тарбиялаш мақсадининг тўла амалга оширилиши муҳим мезонлиги исботлаб беришга ҳаракат қилинган.

Калит сўзлар: Педагогика, технология, медиатаълим, ўқувчи, мактаб, таълим-тарбия, компьютер, замонавий ўқитиш, тизим, самарадорлик, инновация, таълим жараёни, интеграция, ахборот технологиялари.

Таълим муассасаларида маънавий-маърифий ишларни ташкил этиш ва бошқариш жараёнида ўқув машғулотлари давомида маънавий-маърифий ишларни ташкил этиш ва бошқаришга алоқадор бўлган умумий ўрта таълим мактаблари ходимларига маънавий-маърифий, тарбиявий ишларнинг педагогик-психологик хусусиятларини тушунтириш вазифаси қўйилган. Мазкур вазифа кўламига кўра Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019-йил 3-майдаги ПҚ-4307-сон «Маънавий-маърифий ишлар самарадорлигини ошириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги ва 2021 йил 26 мартдаги ПҚ-5040 - сон «Маънавий-маърифий ишлар тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги қарорларида ёшларнинг ахлоқий фазилатлари ва онгини маънавий тушунчалар асосида шакллантириш вазифаси қўйилди. Бунда ахлоқий фазилатлар негизини инсонпарварлик, ватанпарварлик ва халқпарварлик ташкил қилишини ҳамда ўқувчилар онгида идеал ғоялар, қарашлар ва мақсад-муддаолар тизимли бўлишини таъкидлаб ўтиш жоиз. Шахс айнан инсон, Ватан ва халққа бўлган муносабати билан маънавий аҳамиятга эга бўлади [3].

Бугунги кун талқинида маънавий шахснинг ижтимоий онги, ахлоқий етуқлиги ва фаолиятда масъулиятлилигини ифодалайди. Унга кўра, шахснинг қалби ва онгига соғлом ҳамда эзгу ғоялар сингдирилади, унинг виждон, ирода ва эътиқод кўникмалари шакллантирилади.

Республикамиз ҳозирги тараққиётининг янги босқичида шахс, жамият ва давлат ҳаётида муҳим ўрин тутувчи маънавий асосий масалалардан бири ҳисобланади. Бунда маънавий шахс тарбиясида, жамиятнинг ижтимоий муҳитида ва давлатнинг стратегик тараққиётида асосий ўрин тутуди [6]. Жумладан президентимиз Ш.М. Мирзиёевнинг 2021 йил 26 мартдаги ПҚ- 5040-сонли «Маънавий-маърифий ишлар тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги қарорида эзгулик ва инсонпарварлик тамойилига асосланган «Миллий тикланишдан-миллий юксалиш сари» ғоясини кенг тарғиб этиш орқали жамиятда соғлом дунёқараш ва бунёдкорликни умуммиллий ҳаракатга айлантириш, тарғибот-ташвиқот

ва тарбия йўналишидаги ишларни илмий асосда ташкил этиш, соҳа бўйича илмий ва услубий тадқиқотлар самарадорлигини ошириш, ижтимоий- маънавий муҳит барқарорлигини мустаҳкамлашга қаратилган доимий мониторинг тизимини жорий қилиш, кадриятларга беписандлик ва ёшлар тарбиясига масъулиятсизлик каби иллатларга барҳам беришга қаратилган комплекс чора-тадбирларни амалга ошириш, аҳолининг интернет жаҳон ахборот тармоғидан фойдаланиш маданиятини ошириш, ғоя вий ва ахборот хуружларига қарши мафкуравий иммунитетини кучайтириш, оммавий ахборот воситаларида маънавий-ахлоқий мезонлар, миллий ва умуминсоний кадриятларнинг устуворлигига эришиш муҳим эканлиги таъкидлаган [6].

Маънавият (арабча «маънолар мажмуи») тушунчаси «инсоннинг руҳий ва ақлий олами, ахлоқий ҳолат ва ахлоқий хусусиятлари, ижтимоий ҳодиса ва инсоннинг ички оламига тааллуқли бўлган яшашдан мақсади, фикр юритиши, орзу-истаклари, интилишлари ҳамда ҳис-туйғуларидир». Бу ёндашувларнинг барчаси маънавий тарбиянинг педагогик хусусиятларини белгилаб олиш имконини беради. Унга кўра, маънавий тарбия шахс учун ахлоқлилик омили, унинг руҳий ва ақлий оламини шакллантиради, ижтимоий ҳодиса сифатида ахлоқини таркиб топтиради ҳамда ҳаётга йўналтиради [7].

Бизнинг ёндашувимизга кўра, маънавий тарбиянинг педагогик хусусиятларида ахлоқ ва тарбия омили муҳим аҳамиятга эга. Бунинг учун бошланғич синф ўқувчилари маънавиятига турли воситалар орқали бўлаётган маънавий таҳдидлар мазмунини англаб олиш зарур.

«Дунё шиддат билан ўзгариб, барқарорлик ва халқларнинг мустаҳкам ривожланишига раҳна соладиган турли янги таҳдид ва хавфлар пайдо бўлаётган бугунги кунда маънавият, маърифат, ахлоқий тарбия, ёшларнинг билим олиши ҳамда камолга етишга интилишига эътибор қаратиш ҳар қачонгидан ҳам муҳимдир. Айнан таълим ва маърифат башарият фаровонлигининг асосий омилидир ҳамда ҳисобланади, инсонларни эзгуликка даъват этади, саховатли, сабр-қаноатли бўлишга ундайди» [8]. Шу маънода маънавий тарбияга таҳдидларнинг шакллари ички, ташқи ва ботиний эканлигини таъкидлаш лозим.

Ички таҳдидлар бир жамият ичидаги носоғлом муҳолифат ҳосиласи ҳисобланиб, унда ахлоқ, миллий менталитет ва кадриятларни инкор қилиш бош мақсад ҳисобланади.

Ташқи таҳдидлар зўровон кучлар томонидан ташкил қилиниб, у муайян жамият ҳаётини издан чиқаришга йўналтирилган бўлади.

Ботиний таҳдидлар инсон ва жамият тафаккурини заифлаштиришга қаратилган бўлиб, уни ички носоғлом муҳолифат ва ташқи зўравон кучлар амалга оширади.

Бугунги кунда шахс маънавий тарбиясига бўлган ички, ташқи ва ботиний таҳдидлар қоришиқ ҳолда учраши кузатилмоқда. Шу сабабли америкалик социолог Карл Поллер ғаразғўй носоғлом муҳолифат ва зўравон кучлар вакиллари «очик жамият душманлари» деб атайди. Шу маънода шахс маънавий тарбиясига таҳдидлар бозор иқтисодиёти ва демократик жамият шароитида авж олади. Бу ўринда маънавий тарбияга таҳдидларнинг икки муҳим хусусияти намаён бўлади:

1. Моддий манфаатдорлик;
2. Ҳуқуқни суистеъмол қилиш.

Моддий манфаатдорлик маънавий тарбияга таҳдидларнинг энг яшовчан кўринишидир. Чунки, моддий манфаатдорлик мавжуд булган жамиятда қонун-қонуниятлар бузилади. Инсонларнинг ҳақ-ҳуқуқлари, миллий манфаатлари поймол қилинади. Ҳуқуқни суистеъмол қилиш эса мавжуд имкониятлардан ўз манфаатлари йўлида фойдаланишда намаён бўлади.

«Ҳозирги глобаллашув даврида инсон онги ва қалби учун кураш кучайган бир пайтда турли ғоявий таҳдид ва хуружлар жамиятимизнинг

маънавий ҳаётга таъсир кўрсатишнинг кучли қуроли сифатида намаён бўлади [4].

Бундай мураккаб вазиятда шундай босимга бардош бероладиган жамиятни шакллантиришда,

турли маънавий бузғунчилик, вайронкорлик ҳаракатлари ва хуружларининг олдини олиш, аҳоли, айниқса, ўниб-ўсиб келаётган ёшларимизда уларга нисбатан маънавий иммунитетни шакллантириш, эзгу ғояларни таркиб топтиришга алоҳида эътибор қаратишимиз лозим.

Маънавий тарбияга таҳдидлар маънавиятга зарарли бўлган учта восита орқали амалга оширилади:

- 1) ниқобланиш;
- 2) жозибали шиорлик;
- 3) ғоявий пардалик.

Бошланғич таълим тизимида «Тарбия» фанини ўқитишнинг йўлга қўйилиши, «Она тили ва ўқиш саводхонлиги», «Технология», «Табиий фан», фанларидаги мавзулар ёшларни бошланғич синфдан бошлаб турли маънавий таҳдидларга қарши ҳар томонлама кучли курашиш маънавий тарбиялаш мақсадининг тўла амалга ошишини таъминлайди.

Мазкур фанларни ўқитишдан мақсад бошланғич синф ўқувчиларига билим, кўникма ва малакаларни ҳосил қилиш билан биргаликда маънавий тарбияга доир тушунча ва амалий билимлардан хабардор қилиш, уларда мустақил дунёқараш, эркин фикр юритишни шакллантиришдан иборат. Бу эса бошланғич синф ўқувчиларини халқимизнинг урф-одатлари ва анъаналари, миллий қадриятларнинг мазмуни билан курулантиришга, бугунги глобаллашув шароитида ёшларни ўзига тўғри йўл танлай олишга ўргатади. Айниқса, бошланғич синф ўқувчиларининг фикри, атроф-оламга қарашлари ўзгариб бориб, камол топишига хизмат қилади.

Маънавий тарбия бошланғич синф ўқувчиларини мустақил дунёқарашга, соғлом фикрлашга ўргатади. Баркамол авлодга тўғри тарбия бериш учун маънавий тарбиянинг мазмуни, унинг педагогик хусусиятлари,

маънавий тарбияни шакллантириш шакллари, ўқувчилар тақдирига таъсири, маънавий тарбияни шакллантириш масалалари ўқувчилар онгига етказилади. Шундай экан, маънавий тарбиянинг педагогик хусусиятлари жамият тараққиётида ёш авлоднинг қандай тарбияланишига боғлиқ. Негаки, бугунги кунда Президентимиз Ш.М.Мирзиёев таъбири билан айтганда, «соғлом фикрли, ахлоқий юксак ва ижтимоий фаол шахсни тарбиялаш» бизнинг асосий мақсадимиз» бўлиб турибди [4]. Чунки маънавият қуйидаги хусусиятларга эга: 1) Маънавият халқимизнинг ўтмиши ва бугунги мавжуд ҳолатини боғлиқ ҳолда тушуниш; 2) Ёш авлодни юрт тинчлиги, Ватан равнақи ва халқ фаровонлиги учун фидойи қилиб тарбиялаш; 3) шахсни ижтимоий ҳаёт ва фаолиятга тайёрлаш.

Мазкур хусусиятлар маънавий тарбиянинг характерини ифодалайди ва бошланғич синф ўқувчилари маънавиятини шакллантиришнинг ўзига хос мазмунга эгаллигини белгилайди. Унга кўра, бошланғич синф ўқувчиларида маънавий тарбияни шакллантиришнинг педагогик хусусиятлари билим бериш, йўналтириш, тарбиялаш, шакллантириш ва тайёрлаш характерида бўлиши лозим.

Бошланғич синф ўқувчиларининг маънавий тарбиясини шакллантиришнинг бундай мазмунга эга бўлиши бир неча омиллардан келиб чиқади. Уларнинг энг муҳимлари қуйидагилардан иборат:

- бошланғич синф ўқувчиларининг онги шаклланиш босқичида бўлади;
- уларнинг онги ҳар қандай ахборотларни тўғридан-тўғри ва тез қабул қилиш хусусияти билан ажралиб туради;
- ўқувчилар онги ахборотни қандай қабул қилишга одатланса, у кейинчалик шунга кўникиб қолади.

Шу маънода маънавий тарбиянинг педагогик хусусиятлари ўқувчиларнинг онги, дунёқараш

ва ахлоқини маънавий асосий тушунчалари асосида шакллантиришни ташкил қилади. Бунинг учун қуйидагиларга амал қилиниши керак:

- 1) ўқувчиларнинг руҳий, маънавий, ақлий, жисмоний ва ёш хусусиятларининг ҳисобга олиниши;
- 2) маънавий тарбияга оид тушунчаларни идрок қилиниши;
- 3) таълим-тарбия ишларининг мақсадли ҳамда оқилона ташкил этилиши;
- 4) таълим жараёнида маънавий тарбиянинг самарадорлигига эътибор бериш.

Маънавий тарбиянинг педагогик хусусиятларини белгилашда бир неча методологик асосларга таяниш керак. Ана шундай асослардан бири маънавий тарбияга оид *педагогик қарашлардир*.

Шарқ ва Ғарб педагогик қарашларида маънавий тарбия тушунчаси турли атамалар билан ифодалансада, лекин унинг функциялари сифатида қуйидагилар белгилаб кўрсатилади:

- ✓ шахс онгини шакллантириш;
- ✓ шахс ахлоқини таркиб топтириш;
- ✓ шахсни фаолиятга тайёрлаш.

Бу уч масала инсон фаолияти учун муҳим аҳамиятга эга. Чунончи, *шахс онгини шакллантириш* ақл туйғусини ўстириш, билим бериш ва ғоявий мослаштириш каби асосларга таянади.

Ақл туйғусини шакллантириш воситалари кўп, лекин бугунги кунда унинг уч тури амалда: 1) таълим бериш; 2) йўналтириш; 3) коррекциялаш. Бу таянчлар инсон ақлини ривожлантиришда амалий аҳамият касб этади. Шахсга билим бериш ҳам уч асосга эга: 1) янги маълумотлар бериш; 2) билмаганларини ўргатиш; 3) ўрганганларидан фойдаланиш кўникмасини таркиб топтириш.

Шахс ахлоқий онги йўналтириш, бойитиш ва такомиллаштириш асосида шакллантирилади. Шу сабабли шахс ахлоқий онгини шакллантириш тизимли равишда босқичли амалга оширилади. Бунда, йўналтиришда шахс онги эзгу ғояларга асосланиши, бойитишда идеал мақсадларни таркиб топтириши ва такомиллаштиришда эса ўзлаштирилганларга амал қилишга одатлантиришга асосланилади. Шахс ахлоқий муносабатларини таркиб топтириш деганда ўзини анлаш, ўзгалар билан мулоқот ва жамиятга муносабатлар тушунилади. Бунда ахлоқ меъёрлари устувор бўлиши керак.

Маънавий тарбиянинг муҳим педагогик хусусиятларидан яна бири шахсни фаолиятга тайёрлашдир. Бунда қуйидаги асосларга таянилади:

а) ҳаётга йўналтириш; б) касб ўргатиш; в) ижтимоийлаштириш.

Шахсни ҳаётга йўналтиришда уч муҳим вазифа амалга оширилади: 1) жисмоний ўстириш; 2) кўниктириш; 3) одатлантириш. Бу масалалар жамиятнинг, жумладан, таълим-тарбия тизимининг муҳим вазифаларидандир. Шу билан бирга касбга ўргатиш ҳам молиявий манба билан қуроллантириш, фаровон яшашга ўргатиш ва мустақил фаолиятга тайёрлаш каби муҳим омилларга таянади. Шахсни фаолиятга тайёрлашнинг ижтимоийлаштириш негизи қуйидагиларга асосланади: 1) жамоавий онглиликка ўргатиш; 2) ижтимоий меъёрларга кўниктириш; 3) ижтимоий йўналтириш.

Эътибор берилса, маънавий тарбиянинг педагогик хусусиятлари ўзига хос методологик омилларга таянади. Бунда Шарқ ва Ғарб педагогик қарашларини уйғун қабул қилиш керак бўлади.

Хулоса қилиб айтганда, маънавий тарбиянинг педагогик хусусиятлари шахс камолотига йўналтирилган ахлоқий, тарбиявий ва натижавий хусусиятларни қамраб олади.

Адабиётлар рўйхати.

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар Стратегияси тўғрисида»ги ПФ-4947-сон Фармони. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 октябрдаги «Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида»ги ПФ-5847-сон Фармони.
3. Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон стратегияси. – Т.: Ўзбекистон, 2021. – Б. 281.
4. Педагогика олий таълим муассасалари талабаларининг медиакомпетентлигини ривожлантириш технологияси. // Пед. фан. бўй. фал. док. (PhD) дисс.– Т.: 2018. – Б. 111.
5. Бегимқулов У.Ш. Педагогик таълимда замонавий ахборот технологияларини жорий этишнинг илмий-назарий асослари. – Т.: Фан. 2007. – Б. 160.
6. Кайковус «Қобуснома» (Форсчадан Муҳаммад - Ризо Огаҳий таржимаси): С.Долимов. «Ўқитувчи» нашриёт матбаа ижодий уйи. – Т.: 2006. – Б. 59-60.